

5-La Restauració borbònica (1875-1923)

5.1) La instauració del nou règim (1875-1881)

Després de la proclamació de Martínez Campos, Sagasta i Serrano cediren el poder a Cánovas de manera pacífica. Cánovas va retindre el govern durant la major part dels sis anys posteriors, establint les bases del nou sistema polític. És el que es denomina el “Govern llarg de Cánovas” (1875-1881).

Cánovas “dissenyà” el nou sistema de manera que aquest integrara tant a la dreta moderada -liderada per ell-com a l'esquerra moderada, de manera que tan sols restaren fora els extrems, carlins a la dreta i republicans a l'esquerra. S'hauria de redactar una nova constitució (la de 1876), que no hauria de ser “de partit”, sinó “de consens”, tan ampla i flexible que fera possible que els diferents partits governaren còmodament, sense haver de canviar-la cada pocs anys. Es tractava de superar així el que havia estat la pràctica habitual ençà 1834.

D'altra banda, Cánovas va procurar mantindre's dins de la més estricta legalitat. Partidari del sufragi censatari, va convocar eleccions a Corts Constituents amb el sufragi universal de la vigent constitució de 1869. Les eleccions varen donar una majoria al parlament al seu partit conservador. Així vares ser els conservadors (antics moderats) els encarregats de redactar la nova **Constitució de 1876**, inspirat en la de 1845. Característiques:

-**Genèrica i flexible**, deixava moltes qüestions obertes a la redacció de lleis posteriors. Així, cada partit pogué introduir canvis importants amb facilitat, sense necessitat de redactar una nova constitució. Un bon exemple és el tipus de sufragi, no aclarit en la constitució, de manera que durant la Restauració es passà del sufragi censatari al universal.

-**Sobirania compartida**: El rei i les Corts es repartien el poder, encara que Alfons XII, al contrari que sa mare es va curar de no intervindre excessivament en política.

-**Corts bicamerals**: El **congrés** estaria format per un diputat per cada districte de 50.000 habitants. A mesura que s'ampliara la població s'aniria ampliant el nombre de diputats. El **Senat** estaria format per la noblesa, alts càrrecs de l'església i l'exèrcit , ex-polítics -alguns entraven automàticament pel seu càrrec, altres per elecció, altres eren vitalicis, per designació reial a proposta del govern. Les lleis, redactades pel Congrés, necessitaven l'aprovació del Senat.

-Recollia les **llibertats de la constitució de 1869** (opinió, reunió associació...), però en la pràctica en anys posteriors s'aprovaren lleis que les restringiren, situació que aniria millorant al pas de les dècades. Per exemple, va ser molt sonada el "decret Orovio" de 1876, que restringia la Llibertat de Càtedra, si aquesta atemptava contra els "dogmes de la fé catòlica". Com a rebuig a aquest decret, alguns dels professors de la Universitat de Madrid l'abandonaren per a crear la "*Institución Libre de Enseñanza*" (ILE), un centre d'estudis per la llibertat d'ensenyament que aglutinà a la major part dels intel·lectuals fins la Guerra Civil.

-**Estat confessional** (catòlic), es suprimia la llibertat de cultes de 1869 i es tornava a subvencionar el culte.

El **tipus de sufragi** no estava explicat a la constitució. Depenia de la llei electoral; en 1878 el partit conservador) aprovà un sufragi censatari de menys del 5% de la població. En 1890 el partit progressista de Sagasta aprovaria definitivament el sufragi Universal Masculí.

La de 1876 va ser la constitució més duradora de la història d'Espanya (vigent fins 1931), encara que es va suspendre durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930).

Els principals esforços del govern de Cánovas es centraren en la resolució dels greus **conflictes pendents** de temps del sexenni. Cánovas va designar a Arsenio Martínez Campos per a liderar l'exèrcit contra els carlins en el final de la **III Guerra Carlina (1872-1876)**. Martínez Campos es centrà en derrotar als carlins a Catalunya (1875) i d'ací passà al País Basc i Navarra (1876) on també va derrotar-los. En aquest cas es produí una victòria clara, el que va permetre que **es suprimiren els furs** bascs i navarresos. Les dos regions aconseguiren que es respectara el seu estatus econòmic especial, el que donà lloc a l'origen del **règim de concerts econòmics***. [Les diputacions basques i navarra quedaven encarregades de cobrar els seus impostos als seus territoris i negociaven amb l'estat l'entrega d'unes quantitats. Així gaudien d'una important autonomia, ja que a la resta de l'Estat era l'administració central la que cobrava i gestionava els impostos, i li passava alguns diners a les diputacions. Els concerts es crearen en 1878 amb caràcter provisional, però es mantindrien durant tot el segle XX fins al present, fins i tot en etapes de centralisme extrem. Franco tan sols els anul·là en Biscaia i Guipúscoa, províncies que no li donaren suport, però els mantingué a Navarra i Àlava. Es recuperaren en totes les províncies en 1981].

El moviment obrer, que havia gaudit d'àmplies llibertats durant el sexenni va ser

durament reprimit per Cánovas. Els sindicats i associacions, de predomini anarquista, varen ser declarats il·legals i els seus líders empresonats o desterrats. Com a reacció es va produir una radicalització; en 1878 i 1879 es produïren els primers atemptats fallits contra Alfons XII.

Martínez Campos passà a finals de 1876 a Cuba com a Capità General, per a fer-se càrrec de la **Guerra de Cuba** -la *Guerra Grande* (1868-1878). La guerra s'estava allargant massa i els dos bàndols estaven esgotats, situació que Martínez Campos aprofità per a negociar amb els independentistes. Va concedir la llibertat als que s'entregaren i va prometre l'abolició de l'esclavitud (promesa que no s'acomplí fins 1886). Aquesta "solució sense derrota" donà lloc a nous alçaments en 1879 i en la dècada de 1880, fins l'inici de la guerra definitiva, la de 1896-98.

5.2) El torn de partits (1881–1909)

Cánovas tenia clar que el gran problema de l'etapa d'Isabel II havia sigut la tendència dels partits a acaparar el poder, el que obligava a l'oposició a recórrer a l'exèrcit. Com a manera de resoldre-ho, el propi Cánovas va acceptar que en el moment que hi haguera una oposició prou sòlida hauria de cedir-li el poder pacíficament, el que suposaria l'inici del torn de partits.

En 1881 s'encetà "el torn": el repart del poder entre els dos "*partits dinàstics*" que eren el partit Conservador de Cánovas (antics moderats) i el partit Liberal de Sagasta (antics progressistes). En un primer moment, l'alternança es produí de manera tàcita (implícita), i a partir de 1885 de manera oberta i declarada. De fet, **en 1885 es produí la primera crisi política del sistema. Morí Alfons XII estant la seua dona M^aCristina d' Habsburg, embarassada** del futur hereu (o hereva). Una situació d'inestabilitat que recordava la de 1833 i que donava força als Carlins i Republicans, en possibilitar-se una gran crisi política.

En aquest context, Cánovas i Sagasta acordaren el "**Pacto del Pardo**"(1885), pel qual es comprometien a mantenir la Monarquia borbònica i a alternar-se en el poder. L'alternança funcionaria perfectament fins després de la mort del dos polítics dos dècades després. La perfecció del sistema va ser tal que pràcticament no va patir cap alteració al passar de Sufragi Censatari a Sufragi Universal. El seu funcionament va ser quasi perfecte entre 1881 -quan Cánovas li cedí el poder a Sagasta per primera vegada- i 1909. **Entre 1909 i 1923 seguí el torn** però amb victòries menys clares, que dificultaren sovint

l'estabilitat del govern enmig d'una crisi política generalitzada.

El **turnisme era un sistema fonamentalment antidemocràtic** i implicava un acurat mecanisme electoral, basat en la idea de que el canvis de govern es decidien en els cercles de poder, entre els líders dels dos grans partits amb l'arbitratge de la Corona, i s'aplicaven "de dalt a baix". Aquest era el funcionament del sistema:

1. **El rei feia paper d'àrbitre i, per tant, actuava de manera neutral** (sense afavorir a cap partit en concret). Aconsellat pels seus assessors, quan es donava una situació de crisi política o d'esgotament del govern, el monarca decidia que era el moment de canviar el govern. En aquest cas, destituïa al govern i cridava al cap de l'oposició per que formara un nou govern que convocara eleccions de manera immediata. El nou govern canviava automàticament a tots els governadors civils per altres del seu partit.

2. **Es convocaven les eleccions i es procedia a fer "l'encasellat"**. Els líders dels dos partits dinàstics (o "del torn") amistosament decidien el nom dels diputats anaven a guanyar en cada districte electoral -posaven els noms dels guanyadors en les diferents caselles. L'encasellat sempre resultava en una ampla majoria absoluta del partit que havia convocat les eleccions. El partit d'oposició sempre perdia clarament, però se li garantia una minoria suficient per que els seus principals líders tingueren el seu escó.

3. **El ministre de governació**, encarregat d'organitzar les eleccions, **transmetia les instruccions als governadors civils i aquests als cacics**. Els cacics eren la clau del frau electoral: eren persones que tenien prou poder o influència en els seus pobles o comarques com per a garantir un resultat electoral. Açò podrien fer-ho perquè manaven sobre els alcaldes -que manipulaven les urnes- o perquè tenien tants empleats i contactes que podien orientar el vot d'una quantitat suficient de gent. Açò implicava que en casos de necessitat podien fer ús de coaccions i amenaces i, en casos extrems, usar la violència.

4. El dia de les eleccions, **els resultats dels districtes rurals, controlats pels cacics, solien ajustar-se al que s'havia decidit en l'encasellat**. Les úniques zones on el resultat podia variar era a les grans ciutats, on l'oposició no dinàstica, poc a poc, aconseguí que les eleccions foren netes i guanyar-les. D'aquesta manera tot el sistema electoral estava controlat pels partits dinàstics amb l'ajuda dels cacics, i a costa dels electors, que majoritàriament votaven el que s'els deia.

Entre 1866 i 1901, el partit de govern va disposar d'un mínim de 233 i un màxim de 281 diputats. L'oposició dinàstica, d'un mínim de 44 i un màxim de 93. La resta de partits (republicans i carlins, sobre tot) sols pogueren guanyar entre 25 i 85 i diputats. El sistema funcionava tan bé que no importava que el diputat que havia de guanyar un districte no fora de la zona. Aquests diputats se'ls denominava "**cuneros**": diputats o candidats per un districte del que no eren originaris i que en ocasions ni es molestaven en anar a fer campanya.

Els **dos partits dinàstics** defensaven la monarquia parlamentària amb una alternança controlada per la Corona, que feia d'àrbitre. Tenien en comú el fet de ser "**partits de notables**", dirigits per un grup de líders (els "notables") que escollien els diputats i els governs i es repartien els escons en les eleccions. Com que no necessitaven guanyar les eleccions mobilitzant una massa votants, ja que la majoria de la gent votava el que ordenava el cacic, a penes tenien militants ni organització.

El **partit conservador** (Cánovas) era l'hereu natural dels antics moderats. Preferits pels sectors més rics -burguesia industrial i comercial, terratinents i mitjans propietaris rurals. Eren partidaris de privilegiar a l'església catòlica, que seguí controlant l'ensenyament, i d'un règim de llibertats limitades, que permetera controlar a la premsa i prohibir els sindicats. Més partidaris del sufragi censatari, també defensaven el centralisme i el proteccionisme -en especial volen la protecció de la indústria espanyola i dels bladers castellans.

El **partit liberal** (Sagasta) era l'hereu dels antics progressistes, que ara, amb una Corona neutral, acaten plenament la monarquia borbònica. Predominaven entre les classes mitjanes urbanes. Eren partidaris de **reimplantar les llibertats plenes del sexenni** com la llibertat de culte i la de càtedra -contra els interessos de l'església catòlica. També volien implantar la llibertat d'associació i una llibertat de premsa. Com a part d'aquest projecte, aconseguiren reinstaurar el sufragi universal masculí en 1890.

És evident que el sistema de la Restauració, tot i els seus defectes -no era en absolut democràtic-, va permetre una **llarga etapa d'estabilitat política**, que s'explica en part perquè els dos partits tingueren la flexibilitat suficient com per a permetre que els liberals anaren reformant el sistema i estenent les llibertats sense una oposició oberta dels conservadors.

Com que el sistema es basava en el **bipartidisme** (dos partits es reparteixen el

poder), els dos partits s'anaven alternant en el govern sense deixar cap possibilitat a l'oposició no dinàstica. A mesura que el sistema es va anar consolidant, els demòcrates i republicans més moderats s'anaren integrant-se en el partit liberal, i els carlins moderats al partit conservador. A més, el torn pacífic de partits va acomplir l'altre gran objectiu de Cánovas: l'exèrcit va abandonar l'escena política i pràcticament desaparegueren els pronunciaments. Tan sols hi hagué un últim intent de pronunciament republicà en 1886, liderat per **Villacampa**. El seu fracàs ajudaria a que els militars s'apartaren de la política durant tota la Restauració, finalitzada pel Colp d'Estat de Primo de Rivera en 1923.

5. 3. L'oposició no dinàstica (entre 1875 i 1909).

Els partits no dinàstics eren els que no participaven en el torn i per tant no arribaven mai a participar en el poder. La seua importància començà a incrementar-se a partir de 1890, quan s'aprovà el sufragi universal, ja que tenien més possibilitats d'obtindre diputats. A partir d'aquest any comencen a crear-se xicotets focus d'oposició, zones on els partits d'oposició no dinàstica obtenien els seus diputats. Obtindre alguns diputats era prou complicat. A més del caciquisme (el control de l'electorat rural pels cacics), estos partits tenien que superar el greu problema que representava el sistema electoral: els diputats s'escollien a raó d'un per cada districte de 50.000 habitants, de manera que calia tindre la majoria en un districte per obtindre un diputat.

Els principals partits no dinàstics eren:

a) Els republicans: el moviment republicà del sexenni es va dividir en 2 grups. Els possibilistes s'integraren en el partit liberal. L'altre sector fundà el Partit Republicà Progressista. El líder era Ruiz Zorrilla, que intentà arribar al poder per la via del pronunciament entre 1875-1886 però fracassà i es dissolgueren.

A partir d'aquest moment els republicans es trobaven dividits en diferents partits, que no s'unificarien fins 1903 en la Unió Republicana (liderada per Salmerón, Lleroux i Blasco Ibáñez), que va obtindre molt bons resultats en Madrid, Barcelona i València. S'escindí de nou cap a 1908, sorgint el Partit Republicà Radical de Lleroux i el Partit d'Unió Republicana Autonomista de Blasco Ibáñez.

Lleroux era un jove republicà, periodista "incendiari", que arribà a dominar electoralment alguns barris de Barcelona. En la mateixa línia, a València va sorgir la figura de Blasco Ibáñez. Aquest arribà a controlar la ciutat durant uns anys. Els dos compartien

la mateixa ideologia anticlerical i populista, que triomfava entre els obrers.

Els nous partits republicans (els de Lerroux i Blasco Ibáñez) eren **partits “de masses”**: comptaven amb una militància nombrosa, activa i ben organitzada, imprescindible per a organitzar campanyes i guanyar eleccions. Els republicans implantaren el model que, en el segle XX, **anirien copiant tots els partits**. Cada partit hauria de disposar d'un periòdic que servia per difondre la seua ideologia entre militants i simpatitzants -“El pueblo” era el diari de Blasco Ibañez, o “El Socialista” el del PSOE). Quan disposaven d'una militància suficient en una localitat o un barri, fundaven un “casino” que servia de lloc de reunió i d'oci, on s'organitzaven actes polítics, manifestacions, etc.

b) Els socialistes: el moviment obrer estava disgregat i era majoritàriament anarquista, però anaren apareixent xicotets nuclis socialistes a les zones industrials i mineres i a les principals ciutats. El socialisme espanyol i europeu seguia les doctrines de Karl Marx, basades en la idea de que a mesura que el capitalisme s'implantara, les diferències entre una minoria rica (burguesa) i una majoria obrera es farien més i més grans fins acabar per provocar una revolució que donaria pas al comunisme.

A diferència dels anarquistes, els socialistes o socialdemòcrates, però, optaren per no “accelerar” el procés cap a la revolució. Preferiren adaptar-se al sistema **fundant partits i sindicats que lluitaren des de dins del sistema**, per millorar la situació de la classe obrera. El principal líder del socialisme espanyol, **Pablo Iglesias**, fundà en 1879 el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE). Pablo Iglesias era tipògraf, i per tant, representatiu de la minoria de treballadors cultes que fundaren el PSOE. El mateix grup de socialistes madrilenys aprofitaren l'aprovació pel Partit Liberal de la Llei d'associacions de 1887 per fundar, en 1888, la UGT (Unió General de Treballadors), el sindicat socialista.

En la dècada de 1890 el PSOE i la UGT anaren estenent-se des de Madrid a Astúries -zones mineres-, Biscaia -on es desenvolupava la siderúrgia- i Catalunya. En aquests anys comencen a popularitzar la celebració del 1r de Maig -dia del treball, es solien fer manifestacions-, impulsen la demanda de la jornada laboral de 8 hores -8 hores de treball, 8 de descans, 8 d'oci- i organitzen les primeres vagues.

Aliats amb els anarquistes aconseguiren rebaixar la jornada laboral a 9-10 hores i amb l'ajuda dels republicans, aconseguiren que el Partit Liberal implantara lleis de caràcter social en el context de la crisi del 98. La Llei d'Accidents de Treball de 1900,

reconeixia la responsabilitat empresarial en els accidents de treball. Un altra llei de l'any 1900 prohibia el treball de menors de 10 anys i obligava al patró a deixar dos hores lliures als menors de 14 per anar a escola.

c) Nacionalisme català: a mitjans segle XIX començà el procés de regeneració cultural i de recuperació del català com a llengua escrita/culta per part de la burgesia catalana. En aquesta època la regeneració cultural es basava en una recuperació de les “velles glòries del passat”, recordant l'època gloriosa de la Corona d'Aragó. A més, conflictes de tipus econòmic -contra el lliurecanvisme- ajudaren a reforçar el sentiment nacional.

Fins la dècada de 1890 el nacionalisme català era un moviment estrictament cultural, sense una plasmació política pròpia -a la Catalunya rural guanyaven els partits dinàstics. En 1892, la redacció de les **Bases de Manresa**, serví per transformar el moviment cultural en polític. Aquestes reclamaven la recuperació de part dels furs de Catalunya, que serviren de base per dotar a Catalunya d'una autonomia econòmica i política -amb corts i govern propi- i reconeixien l'oficialitat del català.

En 1901 el malestar causat per la crisi del 98 quallà en la formació de la **Lliga Regionalista**, partit nacionalista conservador liderat per Cambó i Prat de la Riba. Va triomfar ràpidament, substituint als partits dinàstics en la major part dels districtes catalans rurals fins 1923. Es tractava d'un partit més bé **regionalista**: defensava els interessos de Catalunya i un cert nacionalisme però sense ser massa reivindicatiu. De fet, va arribar a col·locar alguns ministres en governs de caràcter conservador.

La major demostració de força dels nacionalistes es va produir en 1906 amb els “**fets del Cu-cut**”. La revista satírica/catalanista Cu-cut va fer un acudit sobre l'escassa capacitat de l'exèrcit que provocà l'assalt d'un grup de militars a la redacció de la revista. El govern conservador optà per donar-li la raó als militars, aprovant la **Llei de jurisdiccions**: qualsevol ofensa a l'exèrcit o la bandera seria jutjada per jutges militars. Els partits catalans reaccionaren contra el govern creant una gran coalició electoral “**Solidaritat Catalana**” que agrupà a tots els partits catalans -Lliga Regionalista, Carlins i Republicans Federals, entre altres- amb l'excepció dels dinàstics i els Republicans Radicals de Lerroux. Solidaritat Catalana obtingué 41 diputats de 44 en 1907 i es dissolgué poc després.

[En 1913, el govern liberal d'Eduardo Dato va permetre la creació de la

Mancomunitat de Catalunya. Les quatre diputacions catalanes, junt als ajuntaments, començaren a d'impulsar la llengua i la cultura catalanes. Encara que la mancomunitat no disposava de capacitat per fer lleis ni cobrar impostos, era un precedent de tipus autonomista i, per això, va ser prohibida per Primo de Rivera].

d) **Nacionalisme basc:** el nacionalisme basc modern va sorgir en la dècada de 1880 a partir dels contactes dels seus promotors amb el catalanisme, que els va animar a evolucionar cap a un nacionalisme més radical que discutia la unitat d'Espanya, abandonant el carlisme i la seua idea de reimplantar els furs.

El promotor del modern nacionalisme basc va ser **Sabino Arana, fundador en 1895 del PNB (Partit Nacionalista Basc)**. El PNB va sorgir en un context d'enormes canvis per al País Basc, que a partir de 1880 es va industrialitzar molt ràpidament i va atraure un flux massiu d'immigrants castellans (45% d'immigrants en Bilbao l'any 1900!), que van provocar una reacció identitària entre els bascos, que s'aferraren a la llengua i les tradicions com a reacció. El PNB sorgeix com un partit representatiu de la burgesia Basca emergent, tot i que va tindre també molt d'èxit entre el camperolat, ja que adoptava algunes de les idees bàsiques del carlisme com el **catolicisme** radical, ben visible en la bandera nacional ideada per Arana, amb dues creus superposades (actual bandera basca). També es basava en el **xovinisme**, defensant la superioritat de a "raça basca" -aferrada al catolicisme i a les tradicions- front als immigrants castellans -els denominaven *maquetos*-, que s'acostaven a l'anticlericalisme i militaven en el socialisme i el liberalisme. A més, Arana va promoure la **recuperació de la cultura i la llengua Basca**, creant un alfabet escrit que tractava d'unificar la diversitat de dialectes del basc, front a la "invasió" del castellà portat pels immigrants. [En aquest punt va tindre una forta polèmica amb Miguel de Unamuno, basc però defensor de que s'abandonara completament l'euskera en benefici del castellà.]

Igual que la Lliga Regionalista, el PNB era un "partit de masses", amb premsa del partit, casinos i celebracions partidistes. A partir de 1898, coincidint amb la crisi del sistema de la Restauració, els sectors vascos conservadors abraçaren el nacionalisme. El PNB va començar a tindre èxits electorals i a patir constants prohibicions -ja que eren obertament independentistes-, el que va fer que s'anaren moderant, avançant cap a l'autonomisme -imitant a la Lliga Regionalista. Mort Arana en 1910, varen fundar un sindicat propi, l'ELA-STV en 1911, per tal de competir amb els sindicats obrers com la

UGT. En les eleccions de 1917 arribà a ser el principal partit a Biscaia, però en 1923 va ser prohibit per Primo de Rivera.

e) Anarquisme: l'anarquisme és una de les dues grans corrents del moviment obrer del segle XIX (l'altra era el marxisme/socialisme). Com el marxisme, plantejava la futura destrucció del capitalisme per una revolució dirigida pels obrers i el pas a una societat igualitària, en el que -a diferència del comunisme- l'estat desapareixeria.

L'anarquisme posa per davant de tot la llibertat i l'autonomia individual. L'individu ha de ser lliure d'obeir o desobeir a un govern; ha de posseir els mitjans necessaris per assegurar-se la seua supervivència -terra, ferramentes. Com que no creien en els estats ni en els governs, **els anarquistes eren enemics de la política** i mai **no fundaren cap partit** i generalment **no votaven mai**. La forma d'impulsar la revolució passava doncs per difondre les seues idees des de periòdics i llibres, lluitar des dels sindicats pels drets dels treballadors i, en alguns moments per "l'acció directa", organitzant-se amb armes i cometent atemptats o atracaments.

L'anarquisme es va instaurar a Espanya entre 1868 i 1875, aprofitant les llibertats del sexenni, però a partir de 1875 va ser molt perseguit i completament prohibides les societats anarquistes. Va quedar vinculat durant les primeres dècades de la Restauració amb la pràctica del **terrorisme**, en part per que alguns defensaven que l'assassinat de líders polítics podia fer avançar el camí cap a la Revolució -hi hagueren atemptats d'aquest tipus a molts estats europeus. Però també perquè qualsevol atemptat quedava atribuït automàticament als anarquistes, encara que molts no estaven clars.

Així, en 1878 i 1879 es produïren dos atemptats anarquistes contra Alfons XII; i en 1893 un altre contra Martínez Campos -tots fallits. També en 1893 un anarquista llançà una bomba dins del teatre del Liceu de Barcelona, un dels centres d'esplai de la burgesia catalana, assassinant a una vintena de persones, i en 1894 un altra bomba al pas de la processó del Corpus a Barcelona, causant una dotzena de morts. Aquests successos provocaren una dura repressió de l'anarquisme amb l'aprovació d'una "lleï de repressió de l'anarquisme" en 1896 i la pràctica sistemàtica de tortures i execucions. Com a resposta a les execucions, en 1897 un anarquista italià va assassinar a Cánovas. Aquesta fase "terrorista" de l'anarquisme espanyol, encara s'allargaria a la dècada de 1900-1910 i va provocar que el moviment anarquista fora durament perseguit. Malgrat les persecucions, l'anarquisme continuà sent la **ideologia preferida pels obrers catalans i els camperols**

andalusos, per davant del socialisme i tindria un èxit impressionant a partir de 1909, ja que **la majoria dels anarquistes es centraren en el treball als naixents sindicats -anarcosindicalisme.**

4. La guerra de Cuba (1895-1898) i la crisi de 1898

Cal recordar que entre 1875 i 1909 en Espanya hi ha una etapa de gran estabilitat política i entre 1909 i 1923 s'entra en una serie de crisis que acabaran amb el sistema de la Restauració. La de 1898 és l'antecedent de les crisis continues que portaran a la dictadura de Primo de Rivera.

Cuba era una regió molt important des del punt de vista econòmic -per exemple, el port de l'Habana era el 2n port espanyol en moviment comercial després de Barcelona. De fet EEUU tenia un interès descarat per controlar Cuba i ja li havia plantejat a Espanya comprar l'illa, que es troba a pocs kilòmetres de Florida.

Els governs espanyols tenien una **mentalitat colonial** respecte de Cuba, Puerto Rico i Filipines, les consideraven una províncies "de segona", en les que **s'aplicaven lleis especial per tal d'explotar les seues riqueses en benefici de la metròpoli.** Aranzels especials evitaven la lliure entrada dels productes americans en Cuba, de manera que productes com el tèxtil català o el blat castellà monopolitzaven el mercat cubà. A més el sufragi universal no s'aplicà a Cuba fins 1897, ja en plena guerra. La primera guerra de Cuba, la dels 10 anys (1868-1878), va demostrar la força dels independentistes, que obligaren a Martínez Campos a negociar. En acabar la guerra, però, la situació de l'illa a penes va millorar, i encara que desaparegué l'esclavitud, negres i mulats encara es trobaven marginats i s'uniren massivament als independentistes.

El lider independentista Cubà era José Martí -fill de valencians emigrats a l'illa-, poeta i fundador del **Partit Revolucionari de Cuba.** Martí va preparar el nou alçament convencent als líders militars Antonio Maceo -mulat- i Máximo Gómez, tots dos exiliats després de la primera guerra de Cuba. Martí i Gómez, com a màxims líders militar i polític de l'alçament, signaren en 1895 a Costa Rica el "**manifest de Monte Cristi**" declarant la guerra al govern espanyol alhora que s'oferien per a acollir a l'illa als espanyols que volgueren. El manifest recollia, a més, el programa dels independentistes: lluita contra el colonialisme espanyol, defensa de la sobirania cubana i del mestissatge, equiparant legalment a totes les races.

En començar la guerra en 1895, el govern de Cánovas envià a **Martinez Campos,**

qui ja havia negociat la pau de 1878. Martínez Campos intent negociar, però fracassà. A més, els independentistes (tot i la mort de Martí en 1895), organitzats en guerrilles, es feren amb el control de la major part de l'illa, mentre els espanyols tan sols controlaven les ciutats i poblacions importants.

En 1896 **Cánovas** nomena com a capità general a **Valeriano Weyler** que inicià una **tàctica molt dura** contra les guerrilles, la que es coneix com a “**reconcentració**” de **Weyler**: Com que els rebels dominaven el camp amb el suport dels camperols, **es forçà el desplaçament de tota la població a les ciutats i forts controlats pels espanyols**, de manera que tots els que desobeïen, eren considerats rebels. Fou una política totalment contraproduent, ja que produí un genocidi. Es desplaçà a més de 400.000 persones i provocà una enorme crisi alimentària per l'abandonament de cultius i desplaçament dels ramats. **Els morts de fam s'estimen en 300.000 persones** en dos anys. Va ser per tant una guerra de desgast -Cánovas es mostrava disposat a lluitar “*Hasta el último hombre, hasta la última peseta*”- que va fer que el govern espanyol fora odiat internacionalment, alhora que les malalties tropicals provocaven una enorme mortaldat entre els soldats espanyols. Quan Sagasta pujà al poder a finals de 1897, després de l'assassinat de Cánovas, aturà la reconcentració, però el mal ja estava fet.

Als EEUU es va produir una gran campanya de premsa contra el colonialisme espanyol, que ajudà al **govern dels EUA a apostar per l'intervencionisme**. Les intencions dels americans passaven per evitar que Cuba arribara a ser realment independent, ja que **pretenien controlar l'economia cubana** -com ja feien amb bona part del comerç d'Amèrica central- **i de pas, fer-se amb les Filipines i Puerto-Rico**. El govern americà encetà una estratègia de tensió, buscant provocar la guerra amb Espanya, de manera que encetaren un bloqueig naval de Cuba. En Febrer de 1898 el **Cuirassat Maine** entrà en el port de la Habana, on esclatà morint 254 tripulants. No està clar si l'explosió va ser provocada o fou un accident, però la premsa americana acusà els espanyols d'haver posat una bomba i l'incident acabà en una declaració de guerra contra Espanya.

La **guerra entre Espanya i Els Estats Units** va tindre un ràpid desenllaç, i dos escenaris:

-L'exèrcit americà desembarcà a **Cuba**, però l'intent d'invasió fracassà. La flota americana s'enfrontà a l'Espanyola en Santiago de Cuba i la va derrotar de manera

humiliant.

-En **Filipines** hi hagué un altra derrota naval en Cavite davant la flota americana.

Espanya es quedà sense flota i totalment impossibilitada de seguir la guerra a Cuba sense poder enviar més tropes i provisions. El govern espanyol era perfectament conscient de que la flota espanyola -més antiga i menuda- estava perduda davant l'americana, però es plantejà la guerra com una qüestió d'honor i la premsa va fer creure que hi havien possibilitats. Així, la realitat de la derrota humiliant va tindre un efecte enorme: a la batalla de Santiago es perderen tots els bucs i els americans tan sols patiren un mort (els espanyols 157 i 1670 presoners) i a Cavite els espanyols pràcticament es rendiren abans de que la batalla s'acabara.

Espanya negocià amb els EUA la rendició després de la guerra. En els **acords de París (1898)** s'imposà la voluntat dels guanyadors, que marcaren les seues condicions: **el govern cedí Puerto Rico i les Filipines, i acceptà la independència de Cuba**. Com que pràcticament havia perdut tota la flota, la derrota es completà amb la venda d'algunes illes del pacífic a Alemanya en 1899.

Els EEUU acceptà una independència limitada de les antigues colònies espanyoles, ja que tutelà els nous governs independents, el que provocà una reacció antiamericana en aquests territoris. Com a mesura de control de l'illa, el govern americà va reservar-se una gran base militar a Cuba, Guantánamo.

La derrota humiliant de la guerra contra Estats Units provocà un enorme impacte en la societat espanyola de l'època, el que es coneix com la **“Crisi del 98”**. La societat espanyola va tindre la sensació de que **la fi de l'imperi colonial implicava una pèrdua de la importància internacional d'Espanya**, que es demostrava que Espanya passava a ser un país “de segona”. Tot açò en un moment en que el colonialisme estava en expansió, i la potència dels estats es mesurava per la importància de les seues colònies. **La crisi dona lloc a una sensació de que “Espanya estava moribunda” i calia replantejar-se tot el sistema polític i econòmic**; calia trobar els “culpables del desastre” i introduir reformes.

El debat de la crisi girà entorn a tres aspectes fonamentals :

1-Crítiques al sistema de torn de partits i en especial al caciquisme (que és assenyalat com el gran culpable dels problemes). En aquesta època els intel·lectuals comencen a

denunciar el control que els cacics tenien sobre els pobles i ajuntaments, i reclamen la regeneració del país.

Sorgeix el **moviment regeneracionista** liderat per l'intel·lectual aragonès **Joaquín Costa**. Costa defensava la necessitat d'impulsar el país, modernitzant l'economia, la societat i la política. Apostava per abandonar l'enyorança del passat gloriós, per estendre el regadiu per a millorar la situació del camperolat, i per difondre l'ensenyament -"escuela y despensa y siete llaves al sepulcro del Cid". Costa també va ser un dels màxims crítics del caciquisme i el frau electoral.

Els regeneracionistes eren especialment periodistes i polítics que reclamen reformes concretes, mentre que la generació literària del 98 es caracteritzà per tindre una postura més pessimista i menys activa. El regeneracionisme no quallà en l'aparició d'un nou partit, i de fet **tots els partits adoptaren el regeneracionisme**, o almenys una part de les seues propostes. El principal efecte polític de la crisi va ser **el reforçament dels partits d'oposició**: especialment el nacionalisme català, però també el basc, els republicans i els socialistes. La crisi del 98, a més, va marcar una greu crisi en els dos grans partits, en desaparèixer els dos grans líders: Cánovas mor en 1897 i Sagasta en 1903. Els seus substituïts mai no tindran un lideratge tan indiscutible ni tan durador.

2-Crítiques a la situació econòmica. Cuba era un mercat preferent a la indústria catalana i el blat castellà. A més, la guerra de Cuba resultà molt cara, el que provocà un greu increment de dèficit de l'estat. En tot cas, pareix que els anys posteriors els governs controlaren els deutes i l'economia es beneficià del retorn de molts emigrants de Cuba.

3-Ruptura entre l'exèrcit i els sectors més crítics de la societat. L'exèrcit es va trobar al centre de la discussió sobre les culpes del desastre. Mentre que part de la societat culpava als militars, bona part de l'exercit culpava als polítics "liberals". Perdudes les colònies, els militars s'assignaren el paper de defensors de la pàtria unida front a la força creixent dels nacionalistes. Es pot dir que davant del fracàs en el exterior prestaren més atenció a la situació interna del país i **retorna l'intervencionisme militar** en la política [com es veuria als fets del *Cu-cut*, i es confirma amb la llei de Jurisdiccions de 1906].

A més, alguns regeneracionistes reclamaren mesures dures per a canviar el país. Costa parlava de "**el cirurgià de Ferro**", un polític amb autoritat que hauria de "sanar el cos del país amputant les parts podrides". Alguns militars prengueren esta imatge com ex-

cosa: Primo de Rivera pràcticament adoptà aquest paper i utilitzà un llenguatge regeneracionista per justificar el colp d'estat.

5. Crisi de la Restauració (1909-1923)

La primera gran crisi de la Restauració va ser la del 98, però va ser superada pel sistema polític sense massa dificultats. En canvi, a partir de 1909 les crisis ja van a ser contínues i portaran una desestabilització política que sols finalitzà amb el colp d'estat de Primo de Rivera. **Aquesta etapa de crisi coincidix amb la major part del Regnat d'Alfons XIII (1902- 1931)**, el rei nat en 1886, assumí el poder en complir els 16 anys i va haver de fer front a dificultats molt majors que les que travessà sa mare com a regent. En ser fill únic, va ser víctima habitual d'intents d'assassinat, ja que la seua mort haguera creat un greu problema dinàstic. Així va patir un atemptat anarquista en París en 1905 i en 1906 l'anarquista Mateo Morral intentà assassinar-lo amb la seua dona quan tornaven a Palau després de la seua boda.

La decadència del torn de partits es faria evident en aquestes dècades. Entre els líders dels principals partits, destacaren Maura (conservador) i Canalejas (liberal), però cap dels dos tingueren l'autoritat de Cánovas i Sagasta, i presidiren governs de curta durada (2 anys màxim), havent de fer front a enormes problemes interns, ja que els dos grans partits tendiren a separar-se en faccions. Entre 1902 i 1923 s'evidència la decadència del sistema: es succeeixen 32 canvis de govern en 21 anys, dels quals tan sols cinc governs duraren més d'un any. Hi hagueren 16 presidents del govern diferents, 2 dels quals foren assassinats (Canalejas i Dato).

Malgrat l'enorme crisi política, s'impulsaren **importants canvis legals per tal de regenerar el país**. Entre aquests podem destacar, per part dels governs liberals de Canalejas, **l'abolició dels consums** (1911) i l'establiment del **servei militar obligatori** (1912), que obligava a tots els joves a servir a l'exèrcit, encara que aquells que pagaren certes quantitats es lliuraven de la mili de tres anys, per altra de 10 ó 5 mesos. També intentà limitar l'expansió de les ordes religioses a Espanya, on acudien massivament molts religiosos expulsats de França (**ley del candado**), en un context de creixent anticlericalisme a moltes ciutats. Maura, al front de governs conservadors va impulsar una nova **Ilei electoral** (1907) que pretenia lluitar contra el caciquisme, però va tindre efectes contraproductius, ja que dificultà la presentació de candidats posant condicions més dures i decretà que quan sols hi haguera un candidat no caldria fer votacions (article 29). També

redactà una **lleï de vaga**, que reconeixia aquest dret i la **lleï de descans dominical**. Lleis que es poden vincular al desig de regeneració, però també al fet que les mobilitzacions obreres s'estaven desbordant en aquests anys.

Les principals crisis que marcarien la fi del sistema de la Restauració foren:

1-Setmana tràgica de Barcelona (juliol de **1909**): Entre 1902 i 1904 com a reacció a la pèrdua de Cuba, Espanya començà a negociar amb França la divisió de Marroc -un dels pocs territoris africans que seguien independents- en dues “zones d'influència”. A Espanya se li assignà la zona del Rif, el territori muntanyós del nord del país, que tenia poc interès econòmic. No es produí una ocupació efectiva, sinó uns pactes amb els líders nadius que permeteren encetar una explotació del territori i alguns assentaments de població. Evidentment **fou una ocupació pensada per recuperar prestigi internacional**, ja que la rendibilitat econòmica era molt discutible.

L'ocupació fou bastant pacífica fins que en 1909 es va produir un atac marroquí contra unes mines de ferro explotades per espanyols (propietat d'uns aristòcrates). Aquest incident provocà que es cridara a algunes unitats de reservistes. Els reservistes eren joves que ja havien fet el servei militar i que, en aquesta època, acostumaven a trobar treball, casar-se i tindre fills ràpidament -recuperant el temps perdut. La crida als reservistes va remoure el record del desastre del 98 i alçà protestes populars i un intent de vaga general per socialistes i anarquistes. Es va unir el fet que suposava un greu problema personal per als reservistes i les seues famílies, amb el fet que bona part de la societat de la època no entenia l'interès de fer una guerra per defendre uns interessos econòmics particulars -les mines del Rif.

El 18 de juliol s'iniciaren espontàniament les primeres protestes al port de Barcelona quan algunes dones de l'alta societat acudiren a entregar “escapularis” als soldats. Solidaritat obrera, la federació de sindicats anarquistes creada en Catalunya en 1907, convocà una vaga general per al 26 de juliol que es va viure amb tranquil·litat però amb l'exèrcit al carrer. El 27 de juliol, però arribaren les notícies del “**desastre del Barranco del lobo**”, on s'havien produït 150 morts i centenars de ferits, molts d'ells reservistes catalans. En aquest moment es produí una reacció espontània de caràcter popular: els obrers de Barcelona prengueren la ciutat, alçaren barricades i assaltaren edificis religiosos. Els soldats -quintos- es negaren a intervindre, el que deixà la ciutat sense control fins que el dia 30 arribaren tropes d'altres ciutats. En aquesta **setmana tràgica** es produïren 78 morts i 80 edificis religiosos -esglésies, convents i escoles

catòliques- varen ser incendiats.

L'**anticlericalisme** de la setmana tràgica es pot explicar perquè l'església catòlica havia portat a terme una exitosa reconstrucció del seu poder durant la segona meitat del segle XIX. El concordat de 1851 els atorgava el control de l'educació i a més controlaven hospitals i institucions benèfiques. A més, l'església era obertament monàrquica i anti-obrera i promovia en aquesta època els "sindicats grocs", oposats als anarquistes o socialistes i protegits pels patrons.

La setmana tràgica donà lloc a una dura repressió que no faria més que agreujar les tensions a Barcelona. Es jutjà a 2000 persones i hi hagueren 175 desterrats, 159 cadenes perpètuas i 5 condemnes a mort. Entre els executats destaca la figura de **Francesc Ferrer i Guardia**, pedagog anarquista i fundador de "La Escuela Moderna" -un centre escolar laic i antiautoritari. Encara que era un dels líders del moviment anarquista, i l'havien investigat per l'atemptat contra els reis de 1906, no es trobava a Barcelona en aquells dies. La seua execució provocà un escàndol internacional que donà lloc a la caiguda del govern conservador de Maura.

La repressió de la setmana tràgica, a més d'incrementar la crisi dels grans partits, va provocar un **increment dels atemptats terroristes** (dos intents contra Maura, assassinant de Canalejas en 1912). A més, els anarcosindicalistes s'adonaren de que calia organitzar una gran confederació de sindicats a nivell de tot el país. De la catalana "Solidaridad Obrera" **sorgí en 1910 la CNT (confederació nacional del treball)**, el que hauria de ser el gran sindicat anarquista fins la Guerra Civil. La CNT aspirava a integrar a tots els obrers del país, sense distingir ideologies, i a buscar una aliança futura amb l'altre gran sindicat, la socialista UGT. Reclamava la jornada laboral de 8 hores, la igualtat de salari entre homes i dones, la prohibició del treball infantil i del treball "a estall" (cobrant a treball fet, no a hores treballades). L'instrument que utilitzarien seria la vaga, encara que la vaga general -de tots el treballadors- quedava reservada als moments en que calguera impulsar la revolució o paraitzar una guerra. En 1911 impulsà una primera vaga general que fou durament reprimida i suposà la seua i legalització temporal

2- Crisi de 1917: Entre 1902, quan el govern havia legalitzat les vagues fins 1911, el nombre de vagues havia anat creixent. Però la repressió provocada per la vaga general d'aquest any va fer que la conflictivitat disminuïra per uns anys.

En 1914 començà la primera Guerra Mundial que durà fins 1918. Encara que Espanya no participava, la guerra va dividir la societat espanyola entre els “germanòfils” que donaven suport a Alemanya i els seus aliats (els sectors més conservadors), i l’esquerra, que era “aliadòfila”. Però l’efecte més important va ser una important expansió econòmica, ja que Espanya abastia als països en guerra. Açò provocà una expansió important de la indústria, amb forts beneficis per als propietaris industrials i agraris, però per altre costat produí una forta inflació (pujada de preus). Açò donà lloc a **fortes tensions socials provocades per l’increment de la carestia de la vida**. Mentre les grans empreses i terratinents amassaven grans fortunes, la resta de la societat s’empobria. La **situació es tornà explosiva a partir de 1917**, quan esclaten un seguit de conflictes:

a) Dins de l’exèrcit **es crearen les juntes de defensa**: agrupacions d’oficials que, fent el paper d’un sindicat, reclamaven millors salaris i ascensos més ràpids. L’aparició de les juntes va fer evident que l’exèrcit patia un **greu problema de macrocefàlia**: hi havia un oficial per cada 5 soldats -per exemple a França un per cada 17. Açò es devia al fet que l’Estat garantia una plaça en l’exèrcit a tots els oficials que aprovaven els seus estudis en l’acadèmia militar, sense atendre a necessitats reals. L’enfrontament amb els oficials provocà un canvi de govern. Eduardo Dato -conservador-, designat pel rei, tancà el parlament i imposà la censura de premsa.

b) Com a reacció al tancament del parlament, els diputats d’oposició no dinàstica (nacionalistes, republicans i socialistes) organitzaren l’**assemblea de parlamentaris**. I tractaren d’aliar-se amb l’exèrcit per que els donara suport per regenerar el país. L’exèrcit no els ajudà i la guàrdia civil els va dissoldre.

c) La **CNT** i la **UGT** acordaren realitzar una **vaga general** en agost de 1917, que va ser un èxit a les grans ciutats i zones industrials, però finalment el govern prengué el control i tancà als líders sindicals. La vaga mostrà les diferències entre els socialistes, que volien una vaga pacífica que ajudara als partits d’oposició -republicans i nacionalistes- a pujar al poder, i la CNT, que va muntar barricades i s’enfrontà a la policia. Els anarquistes van veure l’actuació de la UGT com una traïció, i es reforçaren en la idea de que havien d’actuar tots sols i apostar per vagues revolucionàries.

La crisi de 1917 provocà una paralització del torn de partits. A partir d’aquest moment es succeïren alguns governs de “concentració” (liberals + conservadors). Entre 1918

i 1920 les diferents eleccions quedaren pràcticament empatades, demostració de que els dos partits es negaven cedir als seus cacics i que el torn pacífic estava trencat.

3-Crisi final del sistema de la restauració (1919-1923): la vaga de 1917 va servir per encetar una nova onada de vagues -empentades per la creixent inflació- alhora que creixia el poder sindical. En 1919 la CNT va assolir un record de 700.000 afiliats, mentre la UGT tenia uns 200.000 en un país amb poc més de 20 milions d'habitants(!) . El triomf de la Revolució Russa de 1917 i la crisi política dels partits dinàstics feia parèixer que la revolució era possible. Els republicans i socialistes guanyaven més i més popularitat i en 1921 sorgí un nou partit revolucionari, el **Partit Comunista d'Espanya (PCE)**, format per una xicoteta escissió del PSOE. El PCE representava el socialisme revolucionari, inspirat en la Revolució Russa. Els principals esdeveniments del període van ser:

a) La vaga de la Canadenca (1919) La Canadenca era una de les dues grans empreses encarregades de la distribució d'electricitat en Barcelona. En aquest any, expulsà a 5 treballadors per organitzar un sindicat. Els companys organitzaren una vaga i buscaren el suport de la CNT, ja que es discutia el dret de sindicació dels treballadors. La vaga durà 44 dies i d'acord amb la CNT va arribar a paralitzar completament tota la ciutat. La vaga va finalitzar amb un triomf sindical i amb la readmissió dels treballadors. A més, el govern es va espantar, i per tal d'evitar futurs conflictes va reconèixer finalment la jornada laboral de 8 hores a la indústria.

Aquesta vaga va demostrar l'enorme poder que la CNT havia assolit a Barcelona i va provocar una violenta reacció de part de la patronal. A partir d'aquest moment, els patrons comencen a organitzar-se. Es crea la Federació Patronal per a combatre als sindicats i pressionar al govern per a que endurira la seua política. Tot açò portarà a ...

b) Els “anys de Plom” a Barcelona (1919-1923): la Federació patronal va decidir utilitzar la violència contra el sindicalisme anarquista. Fomentaren l'aparició d'un “**sindicat lliure**” format per treballadors d'ideologia carlina pròxims als patrons. Els “lliures” servien per a fer d'esquirols -rebotant les vagues- i també alguns actuaven com a pistolers. A més aconseguiren que s'aprovara la **Llei de fugues** en 1919, i que entre 1920 i 1922 un militar, **Martínez Anido**, fora governador civil de Barcelona fent un ús extensiu de la llei contra els anarquistes. [la llei de fugues permetia disparar a un pres si intentava fugar-se. Servia per realitzar execucions extra-judicials].

Davant els assassinats policials i del sindicat lliure, alguns anarquistes reaccionaren armant-se i creant “grups d'acció” que responien a la violència amb més violència. El resultat va ser una espiral d'atemptats: casi mil entre 1917 i 1923, que provocaren uns 267 morts, més d'un centenar d'ells de la CNT. Aquesta guerra encoberta entre la CNT, la patronal i la policia es portà per davant a bona part dels dirigents anarquistes -el més conegut, Salvador Seguí “el noi del Sucre”-, a propietaris i encarregats de fàbriques. També al president Eduardo Dato, responsable d'aprovar la llei de fugues, assassinat en 1921 per un grup anarquista desplaçat de Barcelona.

c) el desastre de Annual: Espanya mantenia el protectorat del Marroc pràcticament sense conflictes, ja que va renunciar a ocupar el territori i es limitava a garantir-se la fidelitat de les tribus pagant als líders. A partir de 1919, però, les autoritats militars es decidiren a ocupar efectivament el territori, i començaren a avançar en territori rifeñy. La manera de controlar el territori es basava en la construcció de xicotetes fortificacions -*blocaos*-, en zones altes, però que no tenien abastiment d'aigua, de manera que calia baixar a buscar-la quasi cada dia.

En 1921 el General Silvestre, ajudant de Camp d'Alfons XIII, es va decidir a penetrar des de Melilla 130 km al Rif, instal·lant la seua base en Annual, i deixant darrere seu un rosari de 140 “blocaos” aïllats, confiat en la fidelitat -pagada- de la majoria dels rifeñys. Quan als pocs dies començaren els atacs dels rifeñys i caigueren els primers blocaos es va fer evident la feblesa dels espanyols. Els rifeñys rodejaven els blocaos i es limitaven a esperar que se'ls acabara l'aigua i el menjar. Així es produí una desbandada de les tropes en direcció a Melilla, que foren sistemàticament massacrades pels rifeñys. Al llarg de tres setmanes moriren uns 13.000 soldats i el propi Silvestre -encara que molts dels oficials es salvaren fugint en automòbil i deixant darrere als soldats. Caigueren totes les posicions fins Melilla, perdent-se tot els territoris conquerits en 12 anys. El Rif quedà lliure i es proclamà la República del Rif, presidida pel líder de la revolta, **Abd-El-Krim**.

L'escàndol va ser enorme i provocà la caiguda del govern. El parlament va reclamar responsabilitats i el nou govern encarregà al general Juan Picasso que investigara el desastre. L'**informe picasso**, presentat en 1922, destapava l'enorme corrupció de l'exèrcit al Rif, amb oficials que s'alternaven i desviaven diners i soldats que traficaven amb fusells i bales(!). Picasso apuntava la responsabilitat dels oficials en el desastre per ineptitud i covardia, la ineficàcia dels “blocaos” i la mala preparació de les tropes. L'informe es devia debatre al parlament en un moment, en que, a més, circulaven rumors de que el rei havia

animat a Silvestre a ocupar el Rif. **Poc abans del debat parlamentari**, en setembre de 1923, **es produí el colp d'Estat de Primo de Rivera**, amb el que es bloquejà qualsevol possibilitat de depurar responsabilitats a l'exèrcit.